

2/2008

4
НОВА
ПЕДАГОГІЧНА
ДУМКА

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ —

Висновки

Метою соціально-педагогічної діяльності соціального педагога в пенітенціарній установі є сприяння (створення сприятливих умов) продуктивному соціальному розвитку засудженого неповнолітнього.

Соціальний педагог пенітенціарної установи для неповнолітніх як професійний працівник соціуму має виконувати наступні професійні функції у цій сфері: соціально-педагогічну, організаційну, профілактичну, комунікативну, діагностичну, прогностичну, правозахисну, психологічну.

Соціально-педагогічний супровід засуджених неповнолітніх у пенітенціарних установах має забезпечувати соціальний педагог, фахівець, специфічної професійної компетентності. Модель професійної компетентності соціального педагога пенітенціарної установи для неповнолітніх включає знання, уміння і навички, які виступають як рольові характеристики та ознаки професійних якостей, необхідних для роботи в специфічних умовах пенітенціарних установ для неповнолітніх.

Професійні якості соціального педагога пенітенціарної установи для неповнолітніх мають бути розподілені на п'ять блоків: професійної спрямованості; професійного мислення; експресивні; організаторські; комунікативні. Інтегративним блоком професійних якостей соціального педагога виступає комунікативний.

У поле діяльності соціального педагога входить реалізація стратегій, тактик і технологій соціально-

педагогічної діяльності в умовах пенітенціарних установ. Визначення та розробки стратегічних напрямків соціалізаційного процесу в пенітенціарній установі для неповнолітніх є подальшим завданням дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочарова В.Г. Социальная служба: состояние и тенденции развития // Педагогика. - 1992. - №3-4. - С.20 - 27.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учеб. пособие. - Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 1997. - 480с.
3. Келасьев В.Н. Дифференциально-психологический анализ некоторых видов трудовой и учебной деятельности. Автореф. дис.канд. психол. наук:19.00.01.-Л., 1973.-33с.
4. Мишук Л.І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. Монографія. – Запоріжжя, 1999. – 277 с.
5. Сластенин В.А. Мажар Н.Е. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности. - М.: Просвещение, 1991. - 287с.
6. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської -- К., 2000. -- 264 с.
7. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 372 с.

УДК 159:370

Іванна ШАРАПА,
асpirантка РДГУ

МАНІПУЛЯТИВНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОВЕДІНКИ СУБ'ЄКТІВ СПІЛКУВАННЯ

У статті досліджується психологічний зміст маніпуляції в міжособистісному спілкуванні та його вплив на внутрішній світ особистості. Маніпуляція розглядається як духовний тиск прихованого владарювання, отискується засоби маніпулятивного впливу у процесі спілкування. Також звертається увага на усвідомлену та неусвідомлену маніпуляцію, на феномен маніпуляції як різновид психовпливу, що інтергує актуалізовані соціально-психологічні процеси, стани і механізми у динамічну систему замаскованого тиску. Маніпуляція у спілкуванні досліджується як засіб досягнення міжособистісних та міжіндивідуальних задоволень. Доведено, що маніпулятивна спрямованість поведінки суб'єктів спілкування знижує вірогідність досягнення взаєморозуміння між ними.

Ключові слова: маніпуляція, спілкування, взаєморозуміння, психовплив, поведінка, психічний тиск, психологічний захист, бажання, наміри, установки, владарювання, внутрішній світ.

The Article researches psychological matter of phenomena of manipulation in interpersonal intercourse and its influence for inward inner life of personality. Manipulation

is considered as a mental pressure of ulterior power and means of manipulator influence in a process of communication are described. Attention is also paid to conscious and unconscious manipulation an to phenomena of manipulation as a variety of psychological influence that integrates updated social-psychological processes, states and mechanisms in a dynamic system of concealed pressure. Manipulation in communication is researched as a means of achievement of interpersonal and interindividual satisfactions. It is proved that manipulator behavior of subjects of intercourse reduces a probability of achievement of mutual understanding between them.

Key words: manipulations, intercourse, mutual understanding, psychological influence, behavior, psychological pressure, psychological defense, wish, intention, domination, inward life.

Спілкування є важливою духовною потребою особистості як суспільної істоти. Нові соціально-економічні умови життя в нашій країні породжують такі стилі спілкування між людьми, що впливають на взаєморозуміння між ними. Важливо обґрунтувати закони і практичні методи комунікативного впливу у

процесі взаємовідносин. Це дасть змогу не лише гуманізувати взаємини у найскладнішій сфері -- „людина - людина”, а й виробити контрприйоми захисту від маніпулятивних дій інших.

Уявлення науковців про природу психологічного явища маніпуляції в міжособистісному спілкуванні різняться, що наочно підтверджують пропоновані дефініції. О.Є.Гуменюк вважає, що „суть маніпуляції полягає у прихованому збудженні намірів іншої людини, котрі не співпадають з її актуальними бажаннями” [1, с.26]. В.В.Знаков, розглядаючи маніпуляцію в міжособистісному спілкуванні, стверджує, що це такий психологічний вплив на іншу людину, який не завжди нею усвідомлюється і „змушує діяти відповідно до цілей маніпулятора” [6, с.48]. Є.Л.Доценко під час дослідження вищеозначеного феномена керувався герменевтичним підходом, для якого характерні „усвідомлена установка у процесі власного тлумачення, пояснення, розуміння предмета дослідження” та „бажання зрозуміти смисл людських дій, тобто сукупність усіх зв’язків особи зі світом” [1, с.8-9]. О.О.Жданова вивчає самосхвальне і навіювальне маніпулювання іншими заради власної вигоди (макіавелізм) [3]. П.Рікьюр досліжує маніпуляцію як „конструювання світу, яке дає змогу вигравати” [9, с.108]. Е.Шостром порівнює вербальне маніпулювання з управлінням та контролем, експлуатацією людини, використанням її як об’єкта, речі [12]. Невирішеною частиною загальної проблеми вважаємо розгляд сутності взаємозв’язку маніпулятивної поведінки та спілкування.

Мета дослідження – проаналізувати психологічний феномен маніпуляції в міжособистісному спілкуванні, а також особливості впливу маніпулятивної поведінки на взаєморозуміння між людьми в процесі спілкування, що дасть змогу бути мудрішими споживачами маніпуляції.

Завданнями дослідження є виявлення змісту категорії „маніпуляція в міжособистісному спілкуванні” та розгляд вербальної маніпуляції як феномена психовпливу.

У сучасній психологічній науці проблема маніпуляції в міжособистісному спілкуванні та поведінці вивчається у двох основних аспектах. По-перше, це контекст порушення прав людини. Адже всі ми живемо в суспільстві й орієнтуємося на соціальні норми поведінки. Звідси випливає, що маніпуляція, тобто ставлення до людини не як до суб'єкта, а як до об'єкта, безумовно, протирічить вказаним нормам.

По-друге, маніпулятивна поведінка у спілкуванні виступає однією з причин порушення взаєморозуміння між людьми. Психологічні дослідження свідчать, що „в комунікативних ситуаціях наявність маніпулятивного спрямування хоча би в одного з партнерів по спілкуванню перешкоджає виникненню взаєморозуміння між ними” [6, с.46].

Маніпуляція – це психічний тиск на іншу людину. Це форма духовного впливу прихованого владарювання, котра здійснюється у насильницький спосіб. У процесі спілкування маніпуляція здатна керувати духовним станом, внутрішнім світом. Ман-

іпулянт приховано застосовує владу, силу щодо волі іншого. Внаслідок цього стає можливим обманне непряме (опосередковане) діяння в інтересах маніпулятора. Відбувається прихований вплив на здійснення вибору. Недарма П.Рікью називає маніпуляцію такою побудовою навколоїшньої дійсності, яка дає змогу вигравати [9, с.108]. Адже маніпулювання свідомістю і вчинками співрозмовника – це „спонукання поведінки за допомогою обману чи гри, через імовірні слабкості іншого” [1, с.24]. Це ставлення до іншого як до засобу, об’єкта, знаряддя. Прихований примус, програмування думок, намірів, почуттів, відношень, установок, поведінки - це, власне, і є засоби маніпулятивного тиску в процесі спілкування. Співрозмовник-маніпулянт експлуатує співрозмовника-жертву, корисливо використовуючи його як об’єкт, річ у власних цілях, майстерно управлюючи ним. При вдалому маніпулюванні суб’єкт, приховуючи свої істинні наміри, за допомогою відволікаючих маневрів домагається того, що партнер, сам того не усвідомлюючи, змінює свої попередні цілі. Людина маніпулює іншими тонкими, ледь вловимими чи нефізичними агресивними способами, такими, як підлабузництво, обман, підкуп чи залякування. Наведемо типовий приклад розмірковувань дівчини з яскраво вираженими маніпулятивними рисами особистості: „Ночами вона довго лежала без сну, думаючи про те, які нерозумні та нікчемні особи чоловічої статі і як легко ними маніпулювати. Бідолашні, самі того не усвідомлюючи, хотіли, щоб їх смикали за ниточки. Їх необхідно смикати за ниточки. Без цього вони ні на що не здатні” [6, с.50].

Отже, людина може маніпулювати іншими на основі кредо, певних життєвих принципів, які слугують її виправданням. Згідно з поглядами такої людини маніпулювання іншими відповідає людській природі, тому вона не вбачає в такій поведінці нічого ганебного. Просто найефективніший спосіб досягнення власних цілей — використовувати для цього інших людей.

У процесі спілкування у партнера маніпулянта виникає помилкове почуття взаєморозуміння з ним. Успішна маніпуляція іншими завжди будується на вмілому приховуванні своїх істинних намірів, мотивів поведінки, життєвих поривів. У той же час успішність мотивується хоча б мінімальним розумінням психології партнера. В результаті можна говорити лише про одностороннє розуміння партнера – з боку маніпулятора, особистісною особливістю якого є ненгучкість стереотипних форм емоційного реагування на поведінкові прояви емоцій та почуттів інших людей.

Попереднє уявлення про маніпулятивні феномени, на думку Є.Л.Доценка, можна скласти завдяки такому прикладу.

Внучка попросила бабусю показати їй, як викроїти фартух для ляльки (завдання з трудового навчання). Бабуся пояснила, але через п'ять хвилин у дівчинки знову виникає до неї запитання, а потім ще і ше. Зрештою домашній „консультант“ не витримує, починає і закінчує роботу самостійно. Внучка внутрішньо задоволена [2, с.68].

У цьому разі особливість маніпуляції полягає в тому, що маніпулянт приховує власні наміри, щоб досягти бажаної мети. Від себе зауважимо, що істотним недоліком аналізованого феномена є його деструктивний вплив на особу. Початковий етап діяння завжди так чи інакше загострює конкуренцію мотивів адресата та спричиняє психологічну невпевненість людини в осмисленні певної ситуації та прийнятті своєчасних зважених рішень. Особистісне Я того, хто підпадає під вербалний вплив іншого, стає обманутим, приймає чужий погляд за власний. Прикінцеве спрямування маніпулятивного впливу диктується прагненням перекласти відповіальність за скочене на жертву, причому нібито за її власним хотінням. Згодом ця обставина програмує в адресата „негативне ставлення до маніпуляції, що характеризується руйнівною взаємодією” [2, с.173-175].

У процесі маніпуляції, на думку Є.Л.Доценка, виникає психологічний захист, „пов’язаний із використанням суб’ектом психологічних засобів усушення чи послаблення шкоди, що загрожує йому з боку іншого” [2, с.194]. О.Є.Гуменюк вважає, що психологічний захист можливий за наявності взаємодії суб’ектів, міжсуб’ектної боротьби та за умови порушення психологічної межі того чи іншого індивіда, втрати цілісності чи індивідуальної уособленості [1, с.24].

У маніпулянтів спостерігається тенденція домінування економічних і соціально-статусних цінностей над моральними й гуманістичними. Проте це не означає, що їхня поведінка завжди неетична. Та й взагалі цей висновок не варто вважати універсальним через виявлені статеві розбіжності. Жінки більше уваги приділяють неекономічним типам відповіальності, ніж чоловіки: у них показники моральної відповіальності перед оточуючими вищі, ніж відповіальність за економічну вигоду підприємства. Однак основна причина комунікативної негнучкості, ригідності полягає в уявленні окремих людей про універсальність маніпуляції як ефективного способу спілкування, хоча в деяких умовах таке уявлення, навпаки, може бути перешкодою на шляху до досягнення бажаного. Адже успіх тактики значною мірою залежить не тільки від умінь та навиків маніпулянта, але і від ступеня структурованості соціального середовища. Високоструктуроване середовище знижує успішність спроб маніпулювати іншими: маніпулянти частіше помиляються в розумінні психологічних особливостей людей і затрудняються у визначенні їхніх слабкостей, які можна використовувати для досягнення власних корисливих цілей.

В.В.Знаков у міжособистісному спілкуванні відляє маніпуляцію усвідомлену та не усвідомлену самим маніпулятором [6, с.48].

Розглянемо усвідомлювану суб’ектом маніпуляцію. З психологічної точки зору вона може бути соціально бажаною чи, навпаки, не схваленою суспільством. У першому випадку мова йде про маніпуляцію, яку людина здійснює з добрими намірами, бажаючи допомогти близьньому, в другому – маніпуляція спрямована виключно на отримання власної вигоди.

Інколи людина змушена маніпулювати іншими для досягнення позитивного для всіх результату. При цьому її мучать докори сумління. Зокрема, маніпулятивні прийоми інколи використовують матері, які вмовляють доньок у прохолодну погоду одягнути хай не настільки красивий, проте тепліший одяг.

„Корислива маніпуляція” описана в дослідженнях, автори яких вивчають технології прихованого примусу людини в міжособистісній взаємодії та масовій комунікації [2, 6]. Прикладом корисливої маніпуляції можна вважати вчинок Тома Сойера, який, не бажаючи фарбувати паркан, примусив своїх товаришів виконати цю роботу замість нього.

Варто відзначити, що незалежно від доброчинного чи корисливого мотиву маніпулятори добре усвідомлюють соціальну небажаність такої своєї поведінки, а деякі навіть відчувають провину за ті способи, якими діють.

Що ж до неусвідомленої маніпуляції, то, як стверджує В.В.Знаков, „проявляється вона в найрізноманітніших ситуаціях, наприклад, в такому міжособистісному спілкуванні, коли один із співрозмовників обманює іншого. Брехня, що за своїми психологічними механізмами відрізняється від неправди та обману, нерідко є зовнішнім проявом захисних механізмів особистості” [6, с.49]. Брехня проявляється в конкретних ситуаціях спілкування між людьми, і тому її причини обумовлені як соціально-економічними факторами, так і індивідуально-психологічними. Вона не виступає дезінформаційним феноменом, а лише комунікативним: це один із способів встановити хороши відносини з партнером, принести свою вигадкою задоволення собі і йому. Це не стільки засіб навмисно спотвореного відображення дійсності, скільки спосіб встановлення контакту і зближення людей. При цьому захисні сили особистості спрямовані на усунення тривоги, дискомфорту, що викликані незадоволенням суб’екта своїми взаємовідносинами з оточуючими. Прагнення людини захистити свій внутрішній світ від несанкціонованого вторгнення, відсутність бажання оголосувати душу перед оточуючими через боязнь насмішок чи проявів поблажливого ставлення – достатньо серйозна причина для брехні. Брехня не передбачає приниження слухача і отримання за його рахунок якоїсь особистої вигоди, людина не розраховує, що їй повірять. В акті брехні відсутній намір обманути слухача. Інакше кажучи, брехню можна розглядати як захисну маніпуляцію іншими в міжособистісному спілкуванні. В.В.Знаков переконує, що „захисна маніпуляція являє собою сукупність не виражених вголос, прихованих способів впливу на співрозмовників, спрямованих на попередження таких можливих з їхнього боку слів та дій, які вимагатимуть від суб’екта актуалізації захисних сил особистості” [6, с.49].

У психотерапевтичній практиці поняття маніпуляції зазвичай надається значення не усвідомлюваної захисної поведінки людини. Деякі хворі не усвідомлюють, що стиль їхнього спілкування з іншими людьми в основному побудований на маніпулятивних діях. У результаті вони самі страждають від неможливості побудувати відкриті взаємовідно-

сини з оточуючими. Такий досвід передбачає сло-весне спотворення себе та партнерів по спілкуван-ню.

Формування маніпулятивного стилю спілкуван-ня залежить від індивідуально набутих стратегій за-хисту, способів виживання суб'єкта у світі, і тому в практичній психології поняття маніпуляції втрачає ознаки оціночного відношення до маніпулятивної поведінки як соціально не схваленої. „Таким чином, використання терміна „маніпуляція” у психотерапії вносить додаткові смисли у значення цього поняття, визначаючи, що маніпулювання може бути неусві-домленим; людина може страждати від своєї маніпу-лятивної поведінки; можливе нейтральне відношен-ня до маніпулятивної поведінки” [3, с.28].

Очевидно, що маніпуляція як риса особистості утверджує взаємини з іншими не як із повноцінни-ми суб'єктами, а як з об'єктами, що, певна річ, супе-речить кращим суспільно-ціннісним нормам. Крім того, маніпулятивний вплив у процесі спілкування розглядається як порушення взаєморозуміння між співрозмовниками, тому що він знищує емпатію. Негативний досвід взаємин з авторитетними людь-ми спроможний змінити Я-образ чи Я-ставлення із позитивного на негативний. І лише повноцінні діа-логічні стосунки можуть у перспективі гармонізувати внутрішню ситуацію розвитку особистості.

Проведений теоретичний аналіз показав, що взаєморозуміння людей у процесі спілкування має складне психологічне підґрунтя. Маніпулятивна спря-мованість поведінки суб'єктів спілкування знижує вірогідність досягнення взаєморозуміння між ними.

Процес маніпуляції характеризується зосеред-женням на мові як головному носії даних про людино-ну, розумінням смислу через багатосторонній аналіз засобів його виявлення (мова, бесіда, символічні дії), залежністю значень будь-якої події чи явища від кон-тексту, сукупності його актуальних і потенційних зв'язків, неможливістю наукових формулювань і точ-ного теоретичного опису цього явища. Основними ознаками маніпуляції в міжособистісному спілкуванні вважаємо психологічний вплив, ставлення маніпу-лятора до іншого як до засобу досягнення власних цілей, бажання отримати односторонній виграш, прихованій характер впливу, використання психо-логічної сили, гра на слабкостях. Ми розглянули ма-ніпуляцію як вид психологічного діяння, за якого майстерність маніпулянта використовується для при-хованого прищеплення адресатові цілей, бажань, намірів, установок, котрі не співпадають з тими, які є в нього у даний момент. Маніпулянт спочатку шукає мотив, через який можна проникнути у психічну сферу, або „влізти в душу”. Він поступово нарощує тиск, зсуваючи активність до бажаних ділянок внут-рішнього світу адресата, і після цього привласнює - ототожнює Я - об'єкта впливу з активністю.

Зазначений підхід узагальнює Е.Шостром: „Кожна людина – маніпулятор, позаяк використо-вує власні переваги (самодисципліну, наполегливість, привабливість, щирість) задля досягнення міжособистісних чи міжіндивідуальних задоволень. Тому

треба більш творчо впливати на внутрішній світ лю-дини, адже актуалізована поведінка – це теж мані-пуляція” [12, с.20].

Підсумовуючи, зазначимо, що суть маніпуляції полягає у керованій зміні психічної активності лю-дини під впливом зовні нав'язаних цілей, установок, переконань і відображає завуальоване психодуховне владарювання над нею як адресатом прихованого примусу. Маніпуляція як різновид комунікативного впливу може бути негативно чи позитивно спрямо-ваною залежно від зовні нав'язаних намірів та ре-альних прагнень маніпулянта.

Щодо перспектив подальших розвідок у даному напрямку, то тут можливості необмежені. Варто було б, на наш погляд, проаналізувати вплив маніпуля-тивної поведінки в міжособистісному спілкуванні на психічний стан особистості, зокрема, на виникнен-ня психологічних відхилень. Цікаво також розглянути маніпулятивну поведінку в дитячому та юнацько-му віці, гендерні та етнопсихологічні аспекти мані-пулятивного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О.Є. Маніпуляція як різновид пси-хологічного впливу // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - №5. – С. 23-26.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. – М.: ЧеРо, Изд-во МГУ, 2000. – 344 с.
3. Жданова О.О. Сравнительный анализ поня-тий „манипулирование” и „макиавеллизм” и их ис-пользование в психологической литературе // В.М. Бехтерев и современная психология, психотерапия: Сб. статей к конф. – Казань: Центр инновац. техно-логий, 2001. – С. 26-31.
4. Зимбардо Ф., Ляйтпе М. Социальное влия-ние. – СПб.: Питер, 2000. – 448 с.
5. Знаков В.В. Макиавеллизм и феномен вра-нья // Вопросы психологии. – 1999. - №6. – С. 59-70.
6. Знаков В.В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении // Вопросы психологии. – 2002. - №6. – С. 45-54.
7. Каган М. С., Эткінд А. М. Общение как цен-ность и как творчество // Вопросы психологии. – 1998. - №4. – С. 25-34.
8. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказы-вать влияние на людей: Пер. с англ. – К.: Наук. дум-ка, 1998. – 224 с.
9. Марголина Е.Л., Рюмшина Л.И. Манипуля-ция как психологический феномен // Прикладная психология. – 1999. - №4. – С. 65-74.
10. Рикер П. Конфлікт інтерпретацій: очерки о герменевтиці. – М.: Медиум, 1995. – 416 с.
11. Чалдини Г. Психологія впливания. – СПб.: Питер, 2000. – 272 с.
12. Шостром Э. Человек-маніпулятор: Пер. с англ. – М.: Поліграфт, 1992. – 128с.

«НОВА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА»

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Засновано у 1994 році

Видається 1 раз на квартал

Засновники: Рівненський інститут удосконалення педагогічних кадрів, обласне управління освіти.

Видавець: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

№ 2 / 2008 р.

Журнал «Нова педагогічна думка» входить до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук. (Постанова Президії ВАК України № 01-05/9 від 8 вересня 1999 року).

ЗМІСТ

Редакційна колегія:

Ігор Пасічник, доктор психологічних наук, професор, академік МСАН, голова редколегії.

Вадим Авер'янов, доктор юридичних наук, професор.

Лев Баженов, доктор історичних наук, професор.

Вільгельм Бачинський, доктор історичних наук, професор.

Юн Винокур, доктор історичних наук, професор.

Станіслав Гончаров, професор, член-кореспондент АПНУ.

Анатолій Дем'янчук, доктор педагогічних наук, професор, академік ВШУ.

Світлана Лісова, доктор педагогічних наук, професор, академік АПСН.

Сергій Максименко, доктор психологічних наук, професор.

Віктор Москалець, доктор психологічних наук, професор.

Андрій Нісімчук, доктор педагогічних наук, професор.

Роман Павелків, доктор психологічних наук, професор.

Руслан Постоловський, професор, Заслужений діяч науки і техніки України.

Мирослав Савчин, доктор психологічних наук, професор.

Петро Саух, доктор філософських наук, професор.

Олександр Сергієв, доктор педагогічних наук, професор.

Михайло Томчук, доктор психологічних наук, професор.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Авдеєва І., Михайлук Л. Освітній простір як умова соціалізації.....	3
Зарва О. Огляд та оцінка системи вищих навчальних закладів США.....	5
Плиска Ю. Концептуальні засади гуманізму в контексті культури вчителя.....	8
Леньо П. Дослідження українців Словаччини на рубежі ХХ-ХХІ ст. (сучасний словацький етнологічний дискурс проблеми).....	10
Роговець О. Громадянська культура як освітній феномен.....	13
Демченко В. Готовність педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами та її зв'язок з результативністю їх навчання, виховання і розвитку.....	15

ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Бондарчук А. Соціально-педагогічний аналіз готовності молоді до створення сім'ї.....	19
Боровець О. Спрямованість особистості: особливості формування у підлітковому віці.....	22
Герасименко Т. Інноваційні аспекти дошкільної підготовки студентської молоді.....	25
Грицик Н. Рольові ігри та їх привабливість для студентів.....	30
Назаревич В., Ветрова Ю. Особливості діагностики при проведенні психологічних експертіз.....	33
Косарєва Г. Особливості мовленневого розвитку при синдромі раннього дитячого аутизму.....	38
Коваль В. Соціальний педагог у пенітенціарій установі для неповнолітніх.....	40
Шарапа І. Маніпулятивна спрямованість поведінки суб'єктів спілкування.....	44
Коваль В. Здоровий спосіб життя як одна з передумов успішної соціалізації підлітків.....	48
Кравченко Т. Феномен соціалізації та форми його прояву.....	53